

بررسی مهرهای ساسانی موزه آذربایجان تبریز

*
مهران هوشیار
*
مولود اسلامی

چکیده: مهرها، یکی از ملموس‌ترین آثار مصنوع دست بشر و به جای مانده از اجدادمان هستند که حکایت‌های شگرف و گاه مرموزی در دل آنها نهفته است. مهر و نقش برجسته به عنوان سندی معتبر و گویا از ادوار کهن، همچون تصاویر با ارزشی از گذشته هستند که به تنهایی زبان گشوده و رموز زندگی گذشتگان را فاش می‌کنند. در ادوار پیش از اسلام مهرهای ساسانی از نظر تنوع نقوش، جایگاه ویژه‌ای داشته است. همچنین بیانگر خلاقیت هنرمند و صنعتگر مه‌رساز، و اهمیت این هنر در بین مردمان آن روزگار می‌باشند. در این راستا، مقاله حاضر سعی دارد به بررسی نقوش و کاربرد مهرهای دوره ساسانی بپردازد که به این منظور، مهرهای ساسانی موزه آذربایجان تبریز را دلیل تنوع نقوش، به عنوان جامعه آماری انتخاب کرده؛ به صورت تفکیک شده و خطی، به همراه نماد و مفاهیم اسطوره‌ای، دینی، فرهنگی... در جدولی آورده شده است.

واژگان کلیدی: هنر ساسانی، مهر، موزه آذربایجان تبریز.

مقدمه

بعدی به اوج ظرافت و زیبایی خود نزدیک شد. به همین منظور، جهت ریشه‌یابی نقوش و همچنین بررسی فرم و جنس مهرهای دوره ساسانی به عنوان یکی از برجسته‌ترین دوره‌های هنری پیش از اسلام، مهرهای موجود در موزه آذربایجان تبریز مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. این پژوهش به پاسخ چند پرسش اساسی در این زمینه می‌پردازد:

- ۱- آیا نقوش مورد استفاده در این دوره، از نمونه‌های مشابه در ادوار پیش از خود الگو برداری نموده است؟
- ۲- آیا مهرهای این دوره، با تکیه بر باورهای دینی و اسطوره‌ای شکل گرفته‌اند؟
- ۳- آیا نقوش صرفاً جنبه تزئینی و هنری داشتند؟
- ۴- مهرهای این دوره از چه جنسی هستند؟

هدف این پژوهش معرفی دوباره مهرهای ساسانی با نگاهی نو می‌باشد که به این منظور با انتخاب مجموعه مهرهای ساسانی موزه آذربایجان تبریز، تحت نظر موزه ایران باستان (موزه ملی) به عنوان جامعه آماری و بررسی جنس، نقش و کاربرد آنها می‌باشد. هنر ساسانی مظهر دوره

مهرها از جمله آثاری هستند که سهم بارزی در شناسایی بسیاری از مسائل اقتصادی، فرهنگی، دینی... در ادوار کهن دارند و تحقیق و بررسی در زمینه آنها می‌تواند پاسخگوی بسیاری از پرسش‌های تاریخی و ابهام‌های بازمانده از روزگاران دیرین باشد. به همین دلیل تحقیق و پژوهش در راستای این شیء هنری کوچک و پر معنا، تا به امروز ادامه دارد و بیانگر آن است که علم شناخت مهرها برای آشنایی با سیر تاریخی مهر همچنان پس از گذشت سال‌ها، جایگاه خود را نزد محققان و پژوهشگران حفظ کرده است؛ می‌توان قدمت و سابقه این جایگاه ارزشمند را در ارتباط با تاریخ هنر کنده‌کاری جستجو کرد؛ بطوریکه، کنده‌کاری را شاید بتوان اولین اثر هنری انسان دانست که تماماً تلاشی بوده برای رفع نیازهای مادی و احساسات روحی، که نمونه‌های موجود در غارها گواه این گفته است.

(ملک زاده، ۱۳۵۲، ۵۴)

نقوش روی مهرها با پیشرفت و تسلط بشر در بکارگیری ابزار به تدریج تغییر کرد و به صورت روایی درآمد و در ادوار

* دانشجوی دکتری پژوهش هنر دانشگاه شاهد.

** کارشناس صنایع دستی دانشگاه سوره.

و مهارت چشمگیری خلق شده‌اند که شاید بتوان گفت این مهرها مربوط به اواخر دوره ساسانی هستند که نه تنها کیفیت آثار در آن زمان به شکوفایی ویژه‌ای رسیده‌اند، بلکه گمان می‌رود خلق چنین آثاری، نیاز به مدارس و مراکز ویژه‌ای داشته که به نحوی زیر نظر حکومت به کار خود ادامه می‌دادند.

مهرهای اولیه که ساده‌ترین نقوش بر آنها نقش بسته‌اند از جنس گل رس نپخته می‌باشند و تعداد ناچیزی از آنها باقی مانده است. رفته رفته با پیشرفت بشر در شناخت مواد مختلف و کسب مهارت در بکارگیری ابزار، مهرها با انواع سنگ ساخته می‌شدند و در نهایت با بهره برداری از فلزهایی مانند برنج، نقره و طلا، نمونه مهرهای فلزی دیده می‌شود. نگاهی دقیق به روند تغییرات جنس مهرها نشان می‌دهد که به دلیل استحکام و تنوع، مورد پسندترین جنسیت در دوره‌های مختلف انواع سنگ های قیمتی و نیمه قیمتی بوده است.

در مورد جنس مهرهای مورد نظر در این موزه، می‌توان گفت که تمامی آنها از جنس انواع عقیق (سلیمانی، رگه دار، جگری) هستند. این مسئله نه فقط در این مجموعه کوچک بلکه در تمام مهرهای این دوره به چشم می‌خورد و بیانگر این است که انتخاب این جنسیت در ساخت همه مهرها نشان دهنده توانایی هنرمند در برخورد با این جنس سخت، مورد پسند بودن این جنس از نظر مردم و همچنین تنوع در زیبایی ظاهری، مرغوبیت و بهای آن است. در انتها به پرسش های مطرح شده در مقدمه جوابی مختصر و مفید داده و نتایج زیر حاصل شده است.

۱- نقوش مورد استفاده در دوره ساسانی، در ابتدای امر با نوعی الگوبرداری از دوره هخامنشیان آغاز شد و سعی در احیاء نقوش آن دوره داشت اما در ادامه از تنوع و خلاقیت ویژه‌ای برخوردار شد.

۲- تمامی نقوش مورد استفاده در این دوره، براساس باورهای دینی، اسطوره‌ای و فرهنگی مردم آن زمان شکل گرفت. کاملاً هدفمند ترسیم و به کار برده شد.

۳- جنس تمامی مهرها در دوره ساسانی از انواع سنگ‌های نیمه قیمتی و برای طبقه اشراف، قیمتی بوده و دلیل انتخاب این جنس استحکام، دوام و ارزش و بهای آن بوده است.

◆ فهرست منابع

- ۱- بوسایلی، ماریو، شرایتو، امبرتو، ت: آژند، یعقوب، تاریخ هنر ایران ۲، هنر پارت و ساسانی، تهران، انتشارات موسی، چاپ اول ۱۳۷۶،
- ۲- بهنام، عیسی و چند تن از خاورشناسان فرانسوی، هنر و صنایع

و دین ساسانیان، مجموعه ایران شناسی، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران چاپ اول، ۱۳۳۷.

۳- پوپ، آرتور، اکرم، فیلیس، سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز، جلد ۲ دوره ساسانی، ویرایش: سیروس پرهام، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول تهران ۱۳۸۷.

۴- جدی، محمد جواد، مهر و حکاکی در ایران، انتشارات فرهنگستان هنر، چاپ اول ۱۳۸۷.

۵- حصوری، علی، مضمون مهرهای تزئینی ساسانی، مجله هنر و مردم، شماره ۷، پائیز ۱۳۸۶.

۶- خزائی، محمد، نقش تزئینات هنر ساسانی در شکل‌گیری هنر اسلامی ایران در سده های سوم تا پنجم هجری، نگره، سال ۲، شماره ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.

۷- دبیری نژاد، بدیع الله، دین در دوره ساسانی، مجله هنر و مردم، دوره ۱۲، شماره ۱۳۱، ۱۳۶، ۱۳۷، زمستان ۱۳۵۲.

۸- رضایی آذر، ندا، کهن مهرها نشانه هویت و مالکیت، دوفصلنامه نقش مایه، شماره ۲، پائیز و زمستان ۱۳۸۷.

۹- ریاضی، محمدرضا، طرح‌ها و نقش‌های دوران ساسانی (۱)، مجله نشان، شماره ۴، پائیز ۱۳۸۳.

۱۰- ریاضی، محمدرضا، طرح‌ها و نقش‌های دوران ساسانی (۲)، مجله نشان، شماره ۵، زمستان ۱۳۸۳.

۱۱- ژیسلان، ریکا، ترجمه: نصرالله زاده، سیروس، چهار سیهبد شاهنشاهی ساسانی بر اساس شواهد مهر شناسی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، چاپ اول ۱۳۴۷.

۱۲- فریه، ر. دلبیو، ترجمه: مرزبان، پرویز، هنرهای ایران، تهران، انتشارات نشر پژوهش فروزان چاپ اول ۱۳۷۴.

۱۳- گلچین معانی، احمد، مهر و نقش، مجله هنر و مردم، دوره ۱۶، شماره ۱۹۱ و ۱۹۲، شهریور و مهر ۱۳۵۷.

۱۴- گوبل، روبرت، ترجمه: نجد سمیعی، فرامرزی، گل مهرهای تخت سلیمان، جستاری در مهر شناسی اواخر ساسانی، پایگاه پژوهشی مجموعه تاریخی تخت سلیمان، چاپ اول ۱۳۸۴.

۱۵- گیرشمن، رومن، ترجمه: معین، محمد، ایران از آغاز تا اسلام، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی چاپ اول ۱۳۳۶، چاپ دهم ۱۳۷۴.

۱۶- محمد پناه، بهنام، کهن دیار، انتشارات سیزان، چاپ سوم ۱۳۸۷.

۱۷- ملک زاده (ملکه)، بیانی، مهرها وسائل شناسایی روزگاران کهن، مجله هنر و مردم، دوره ۱۲، شماره ۱۳۳، پائیز ۱۳۵۲.

۱۸- ملک زاده (ملکه) بیانی، تاریخ مهر در ایران، از هزاره چهارم تا هزاره اول، جلد نخست، چاپ اول، تهران.

۱۹- واندنبرگ، لوئی، ت: بهنام، عیسی، باستان‌شناسی ایران باستان، چاپ اول تهران، ۱۳۴۵.

Comparative consideration of synthetic creatures in the art of Iran and Mesopotamia

Elaheh Khosravi

M. a. in research in art, School of art and architecture, Islamic Azad University, Central branch

Synthetic creatures on the seals and reliefs that have been formed in sculpture and various form, are combination of different animals that are unique in the real world. The creation of these creatures in the ancient civilizations' art is rooted in the myths. In this research, synthetic creatures of the art of Iran and Mesopotamia civilizations will be surveyed in the aspect of the forms and origin of the creations, in order to find their creations' reasons and observe the artists' imagination of these two adjacent territories in executing of the new monuments.

Some synthetic creatures of these civilizations are confined only to that art and civilization, like, Roc in the art of Iran and Ugulla in the Mesopotamia's art. Some of them are common between them. This second group is divided in two categories. First, synthetic creatures that are the same in title but differ in their forms, like, Scorpion human that have been depicted differently in each civilization. Second, synthetic creatures are similar in title, utilization and form. As an instance, winged bull sculptures (lamaso) both in Iran (Achaemenians period) and Mesopotamia (new Assur) are placed in the gates of the palaces as a guardian and repulsive of the evil.

Keywords: Giriffon ,Roc , Bull man, Mushhussu, Ugallug

Analyzing the Sasani's Seals of Azarbayjan of Tabriz museum

Mehran Houshyar

Candidate of Ph.D research in art, Shahed University

Moulood Eslami

B.A. in handicrafts, Soureh University

Seals, are one of the most important hand made works, they are left from our ancestors and some of them have hinted and amazing stories. Seals and relief are reliable documents of past, and as the valuable images they can show us many secret of our ancestors' lives. At the ages before Islam, Sasani's seals were so important because of their varied patterns. And also they were expressing the creativity of artist and seal-making craftsmen, and it shows the importance of this art for the people of those ages. This paper analyses the patterns and applications of Sasani's seals, and because of that I chose the Sasani's seals of Azarbayjan of Tabriz museum as the examples, for their varied patterns; and they are brought in to the tables separately by their symbol and the religious and cultural meanings.

Keywords: Sasani's art, Seal, Azarbayjan of Tabriz museum